

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИВАТНИХ ВІЙСЬКОВИХ ТА ОХОРОННИХ КОМПАНІЙ: ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА ОСНОВНІ ОЗНАКИ

САВКА Олександр Іванович - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»»

ORCID: 0000-0002-1723-3412

УДК 343.34

DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2026.1.98>

У статті досліджено кримінальні правопорушення, пов'язані з діяльністю приватних військових та охоронних компаній. Встановлено, що КК України не містить окремої норми про незаконне створення приватної військової компанії або незаконне провадження приватної військової діяльності, у зв'язку з чим кримінально-правова оцінка відповідних діянь здійснюється за нормами, що передбачають відповідальність за найманство, створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, незаконне поводження зі зброєю, воєнні злочини та інші кримінальні правопорушення. Запропоновано визначення кримінальних правопорушень у сфері діяльності приватних військових та охоронних компаній та проведено їх класифікацію залежно від характеру використання відповідної компанії і змісту вчиненого діяння. Виокремлено правопорушення, пов'язані зі створенням і діяльністю незаконної військової структури; діяння, за яких військова послуга становить зміст кримінально протиправної поведінки; правопорушення, вчинені під час виконання військового або охоронного завдання. Визначено, що кримінально-правова оцінка має ґрунтуватися на фактично вчиненому діянні, а не на організаційно-правовій формі компанії чи самому факті роботи особи в ній. Наголошено на необхідності відмежування працівника приватної військової компанії від найманця та учасника не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування. Проаналізовано положення проєкту Закону України «Про міжнародні оборонні компанії» та вста-

новлено, що його прийняття без відповідних змін до КК України не вирішує питання кримінальної відповідальності за незаконне провадження приватної військової діяльності. Обґрунтовано необхідність законодавчого врегулювання такої діяльності та запропоновано доповнити КК України статтею 260-1 «Незаконне провадження приватної військової діяльності». Окремо проаналізовано співвідношення запропонованої кримінально-правової заборони зі статтями 260 і 447 КК України та визначено випадки, у яких незаконне виконання завдань військового призначення не охоплюється наявними складами кримінальних правопорушень КК України.

Ключові слова: приватні військові компанії, охоронні компанії, кримінальні правопорушення, найманство, незаконні збройні формування, військова діяльність, кримінальна відповідальність.

Постановка проблеми

Розвиток приватної військової та охоронної діяльності супроводжується розширенням кола суспільних відносин, у яких залучаються недержавні суб'єкти, що виконують охоронні, військово-консультативні, логістичні, тренувальні та інші функції, пов'язані із забезпеченням безпеки. За певних обставин така діяльність може набувати ознак кримінально караного поведінки, однак чинне кримінальне законодавство України не містить окремого складу кримінального правопорушення, який би охоплював протиправні діяння у цій сфері.

Кримінально-правова оцінка відповідних діянь здійснюється з використанням норм про найманство, створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, незаконне поводження зі зброєю, воєнні злочини та інші кримінальні правопорушення. Це зумовлює необхідність визначення їх співвідношення, ознак розмежування та критеріїв кваліфікації.

Не можна не звернути також увагу на відсутності науково обґрунтованого поняття кримінальних правопорушень у сфері діяльності приватних військових та охоронних компаній, їх систематизації та визначення основних кримінально-правових ознак, що ускладнює послідовне застосування норм КК України.

Огляд останніх досліджень та публікацій

Питання кримінальної відповідальності у сфері діяльності приватних військових та охоронних компаній розглядаються у працях, присвячених найманству, професійній охоронній діяльності, не передбаченим законом воєнізованим або збройним формуванням, а також правовому статусу персоналу приватних військових компаній. М. В. Сийпловіч досліджує кримінально-правовий захист охоронної діяльності [1; 6]. О. В. Наден, К. В. Юртаєва та С. С. Мартянов аналізують найманство та критерії відмежування найманця від працівника приватної військової компанії [2–5]. К. В. Громошенко, К. О. Буряковська та Г. Л. Кохан розглядають правовий статус персоналу таких компаній і питання відповідальності [7–9]. О. С. Альбещенко досліджує співвідношення приватних військових компаній і незаконних збройних формувань [10]. Водночас окремого аналізу потребують поняття, види та ознаки кримінальних правопорушень, пов'язаних із діяльністю приватних військових та охоронних компаній.

Мета статті – визначити поняття кримінальних правопорушень у сфері діяльності приватних військових та охоронних компаній, охарактеризувати їх основні види, ознаки.

Виклад основного матеріалу

КК України не містить норми про незаконне створення приватної військової компанії або незаконне провадження приватної військової діяльності. Законодавець у нормах Кодексу не надає визначення приватної військової компанії, приватної військової діяльності та послуг військового призначення. Тому діяння засновника, керівника або працівника такої компанії кваліфікується за тією статтею Особливої частини КК України, ознаки якої встановлені у вчиненому діянні. Назва юридичної особи, вид її державної реєстрації та зміст договору із замовником не замінюють встановлення ознак конкретного складу кримінального правопорушення [1].

Стаття 447 КК України передбачає відповідальність за вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання та використання найманців, а також за участь найманця у збройному конфлікті, воєнних або насильницьких діях [1]. Працівник приватної військової компанії визнається найманцем лише за наявності всіх ознак, наведених у примітці до цієї статті. Зокрема, особа має бути спеціально завербована для участі у відповідних діях з метою одержання особистої вигоди; вона не є громадянином сторони конфлікту, не проживає постійно на території, контрольованій цією стороною, не входить до складу її збройних сил і не направлена державою для виконання офіційних обов'язків.

Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами або вибуховими пристроями кваліфікується за статтею 263 КК України, а незаконне виготовлення, переробка чи ремонт вогнепальної зброї - за статтею 263-1 КК України [1]. Для застосування цих статей необхідно встановити предмет кримінального правопорушення, конкретну форму діяння та відсутність передбаченого законом дозволу. Належність зброї приватній компанії або посилання на договір із замовником не усувають цієї ознаки.

Діяння працівника приватної компанії під час збройного конфлікту кваліфікуються за статтею 438 КК України, якщо вони містять ознаки воєнного злочину, передбаченого цією статтею. Трудові та цивільно-пра-

вові відносини між виконавцем і компанією не звільняють фізичну особу від кримінальної відповідальності. За вчинення діяння в складі широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення за наявності інших ознак, установлених законом, відповідальність настає за статтею 442-1 КК України [1;2].

Під час надання приватних охоронних послуг можливі кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я, волі, власності й приватності особи. Умисне позбавлення життя, заподіяння тілесних ушкоджень та катування кваліфікуються відповідно за статтями 115, 121-125 і 127 КК України. Незаконне позбавлення волі або викрадення людини передбачене статтею 146 КК України. Насильницьке заволодіння чужим майном та вимога передати майно чи право на нього за наявності передбачених законом ознак кваліфікуються за статтями 186-189 КК України [1]. Право охоронника застосувати фізичну силу або спеціальний засіб оцінюється за Законом України «Про охоронну діяльність», а заподіяна шкода - з урахуванням положень КК України про необхідну оборону, затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, та крайню необхідність.

Стаття 255 КК України підлягає застосуванню за умови, що об'єднання відповідає ознакам злочинної організації, передбаченим частиною четвертою статті 28 КК України [1]. Для цього необхідно встановити мету створення об'єднання та характер діяльності його учасників. Наявність керівника, структурних підрозділів, штатного розпису і службової підпорядкованості не є достатньою підставою для кваліфікації за статтею 255 КК України, оскільки зазначені ознаки властиві діяльності будь-якої належним чином організованої юридичної особи.

Аналіз вищенаведеного дозволяє кримінальні правопорушення, пов'язані з діяльністю приватних військових та охоронних компаній, поділити на такі групи:

1. кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України, передбачені статтями 109, 110, 110-2, 111, 111-1 і 111-2 КК України;

2. кримінальні правопорушення проти громадської безпеки, передбачені статтями 255, 258-3, 258-5, 260, 263 і 263-1 КК України;

3. кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи, зокрема умисне вбивство, умисні тілесні ушкодження і катування;

4. кримінальні правопорушення проти волі особи, зокрема незаконне позбавлення волі, викрадення людини та захоплення заручників;

5. кримінальні правопорушення проти власності, зокрема грабїж, розбій, вимагання, умисне знищення або пошкодження майна;

6. кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, зокрема зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права, передбачене статтею 364-1 КК України;

7. кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, передбачені статтями 437, 438 і 447 КК України.

Наведена класифікація дозволяє відокремити кримінальні правопорушення, пов'язані зі створенням, організацією та забезпеченням діяльності незаконної військової структури, від діянь, учинених її учасниками під час виконання конкретних завдань. Унаслідок цього кримінально-правова оцінка ґрунтується на ознаках фактично вчиненого діяння, а не лише на належності особи до приватної військової або охоронної компанії.

Чинні статті КК України забезпечують кримінально-правову охорону від конкретних посягань, учинених під час діяльності приватних військових та охоронних компаній. Водночас у Кодексі відсутня норма, яка передбачає відповідальність саме за незаконну організацію або провадження приватної військової діяльності. Через це надання військових послуг без передбаченої законом підстави не утворює самостійного складу кримінального правопорушення, якщо в діянні немає всіх ознак статей 260, 263, 437, 438, 447 або іншої статті КК України.

Йдеться, зокрема, про підготовку персоналу іноземного замовника до участі у воєн-

них діях, розвідувальне забезпечення бойових операцій, керування системами озброєння, технічне та матеріальне забезпечення сторони збройного конфлікту або використання ліцензованого суб'єкта охоронної діяльності для виконання завдань військового призначення. Кримінально-правова оцінка кожного випадку залежить від фактично вчинених дій. Якщо вони не містять повного складу кримінального правопорушення, застосування кримінального закону за аналогією не допускається.

Проект Закону України «Про міжнародні оборонні компанії» № 11214 зареєстровано 26 квітня 2024 року [3]. У проекті міжнародною оборонною компанією названо створеного відповідно до закону суб'єкта господарювання, який на підставі ліцензії надає оборонні послуги за межами України та бере участь в оборонних заходах. До таких послуг віднесено охорону осіб і майна, тактичну підготовку, розмінування, консультування та інші послуги оборонного призначення. Проект також передбачає використання озброєння, військової техніки і спеціальних засобів та утворення державного органу контролю.

Станом на 12 вересня 2026 року законопроект № 11214 опрацьовується в комітеті. 1 вересня 2026 року його включено до порядку денного сесії Верховної Ради України [3]. Отже, положення проекту не є чинними і не надають права створювати міжнародні оборонні компанії. У поданому тексті законопроекту відсутні зміни до КК України. Стаття 18 проекту містить загальне посилення на кримінальну відповідальність працівників міжнародних оборонних компаній, але не передбачає складу кримінального правопорушення за порушення порядку провадження цієї діяльності.

Зауваження до законопроекту стосуються його узгодженості з Конституцією України, законами про оборону і розвідку, правилами обігу зброї та повноваженнями запропонованого державного органу [4]. До прийняття цього акта необхідно розмежувати оборонні послуги, які може надавати приватний суб'єкт, і функції, виконання яких належить виключно військовим формуванням та державним органам. Закон та-

кож має встановити підстави застосування зброї, порядок контролю за її обігом, вимоги до персоналу й правила надання послуг за кордоном.

Саме порушення ліцензійних умов не повинно визнаватися кримінальним правопорушенням. Якщо діяння не заподіяло істотної шкоди і не створило небезпеки для життя, здоров'я, громадської чи національної безпеки, достатніми є адміністративні, господарсько-правові або дисциплінарні заходи. Кримінальна відповідальність має наставати за діяння, суспільна небезпечність якого зумовлена участю у воєнних діях, незаконним застосуванням зброї чи військової техніки, виконанням заборонених послуг військового призначення або спричиненням передбачених КК України наслідків.

Потреба в окремій кримінально-правовій забороні виникає тому, що чинні статті КК України не охоплюють усіх випадків незаконного надання послуг військового призначення. Стаття 260 КК України застосовується лише за наявності ознак не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування. Для кваліфікації за статтею 447 КК України необхідно встановити всі ознаки найманства. Статті 263 і 263-1 КК України передбачають відповідальність за незаконні дії зі зброєю, але не за організацію діяльності, для здійснення якої ця зброя використовується. Тому підготовка осіб до виконання бойових завдань, керування їхніми діями, розвідувальне забезпечення операцій або обслуговування систем озброєння можуть не отримати самостійної кримінально-правової оцінки, якщо у вчиненому немає повного складу іншого кримінального правопорушення.

Суспільна небезпечність таких діянь полягає в організованому виконанні військових завдань особами, які не входять до складу утворених відповідно до закону військових формувань і не підпорядковуються встановленому державному контролю. Йдеться не лише про безпосередню участь у бойових діях. Підготовка персоналу, планування операцій, збір розвідувальних відомостей, керування озброєнням і матеріальне забезпечення збройних підрозділів створюють умови для застосування військової сили.

Відсутність відповідальності за організацію такої діяльності дає можливість приховувати її за договорами про надання охоронних, консультаційних, навчальних або технічних послуг.

Криміналізації підлягає не діяльність приватних військових та охоронних компаній як така, а конкретне діяння, пов'язане з незаконним виконанням завдань військового призначення. Законна охорона майна або фізичних осіб, професійне навчання персоналу, консультування та технічне обслуговування не повинні утворювати складу кримінального правопорушення. Відповідальність має наставати тоді, коли під виглядом таких послуг організовується підготовка або використання осіб для виконання бойових, розвідувально-диверсійних чи інших військових завдань без передбаченої законом підстави. Формальна реєстрація суб'єкта охоронної діяльності не змінює кримінально-правової оцінки фактично вчинених дій.

Саме порушення порядку державної реєстрації, ліцензійних умов або правил провадження господарської діяльності не є достатньою підставою для кримінальної відповідальності. Такі порушення повинні тягнути наслідки, передбачені іншими галузями права. Підставою криміналізації є характер послуг, їх військове призначення, організоване залучення підготовлених осіб та відсутність законного права на виконання відповідних завдань. Застосування зброї чи військової техніки, учинення діяння групою осіб, використання службових повноважень і настання тяжких наслідків можуть бути передбачені як кваліфікуючі ознаки.

Нова стаття не повинна замінювати статті 260 і 447 КК України. Якщо створення об'єднання має ознаки не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування, діяння кваліфікується за статтею 260 КК України. За наявності всіх ознак найманства застосовується стаття 447 КК України. Стаття 260-1 повинна передбачати відповідальність за незаконну організацію або здійснення військової діяльності у випадках, коли вчинене не містить повного складу зазначених кримінальних правопорушень. Таке розмежування не допустить

необґрунтованого поширення нової норми на діяння, відповідальність за які вже встановлена КК України.

Запровадження кримінальної відповідальності потребує попереднього або одночасного законодавчого врегулювання діяльності з надання послуг військового призначення. Закон має встановити перелік дозволених послуг, суб'єктів, які мають право їх надавати, порядок одержання відповідного дозволу, вимоги до персоналу, правила застосування зброї та повноваження контролюючого органу. Проект Закону України «Про міжнародні оборонні компанії» № 11214 передбачає регулювання частини цих питань, однак не містить змін до КК України [3]. Тому його прийняття без одночасного встановлення кримінальної відповідальності не вирішить питання незаконного провадження військової діяльності.

Диспозиція статті 260-1 матиме бланкетний характер, оскільки для встановлення відсутності права на здійснення військової діяльності необхідно буде звертатися до спеціального закону. Зміст відповідної заборони залежатиме від того, наскільки точно законодавець визначить поняття військової діяльності та перелік послуг, які дозволено надавати недержавним суб'єктам. Якщо ці питання залишаться неврегульованими, неможливо буде відмежувати кримінальне правопорушення від законної охоронної, навчальної, консультаційної або технічної діяльності.

Родовим об'єктом кримінального правопорушення, відповідальність за яке пропонується встановити статтею 260-1 КК України, є громадська безпека. Незаконне створення структури, здатної організовано виконувати військові завдання, становить небезпеку для невизначеного кола осіб, діяльності державних органів та встановленого порядку застосування військової сили. Безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, що забезпечують захищеність суспільства від діяльності недержавних збройних структур, створених або використаних для виконання військових завдань без законної підстави. Життя і здоров'я особи, основи національної безпеки та мир є додатковими факультативними об'єктами, якщо відповід-

на шкода заподіюється способом учинення діяння або настає як його наслідок.

Розміщення статті 260-1 у розділі IX Особливої частини КК України відповідає характеру суспільних відносин, яким заподіюється шкода. Стаття 260 передбачає відповідальність за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань та участь у їх діяльності. Запропонована стаття стосуватиметься незаконної організації та здійснення військової діяльності, яка не завжди супроводжується створенням формування з усіма ознаками, наведеними у примітках до статті 260. Тому її розташування після статті 260 забезпечить послідовність норм про відповідальність за незаконне створення та використання недержавних структур військового призначення.

Отже, доповнення КК України статтею 260-1 необхідне для встановлення відповідальності за діяння, суспільна небезпечність яких зумовлена незаконним виконанням військових завдань, але які не містять усіх ознак незаконного воєнізованого або збройного формування чи найманства. Нова стаття повинна застосовуватися не за назвою або видом діяльності юридичної особи, а за фактичним змістом наданих послуг і характером виконуваних завдань. З урахуванням викладеного КК України пропонується доповнити статтею «Стаття 260-1. Незаконне провадження приватної військової діяльності».

Висновки

Підводячи підсумок вищенаведеному під кримінальними правопорушеннями у сфері діяльності приватних військових та охоронних компаній запропоновано розуміти суспільно небезпечні винні діяння, вчинені під час створення, організації або діяльності такої компанії, надання військових чи охоронних послуг, а також із використанням повноважень, зброї, спеціальних засобів, відомостей, транспорту або іншого майна, наданих особі для виконання завдань компанії. Кримінальне правопорушення засновника, керівника або працівника компанії не належить до досліджуваної групи, якщо воно не пов'язане з діяльністю компанії або виконанням дорученого особі завдання.

Залежно від характеру використання приватної військової або охоронної компанії виділено три види кримінальних правопорушень. Перший вид охоплює створення та діяльність структури, яка фактично має ознаки не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування, а за наявності встановлених законом ознак — злочинної організації. До другого виду віднесено діяння, за яких надання військової послуги становить зміст кримінально протиправної поведінки: вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання та використання найманців, участь у воєнних діях на боці держави-агресора, сприяння її збройним формуванням і незаконне поводження зі зброєю. Третій вид становлять кримінальні правопорушення, вчинені під час виконання військового або охоронного завдання, зокрема умисне заподіяння смерті чи тілесного ушкодження, катування, незаконне позбавлення волі та заволодіння чужим майном.

Визначено ознаки, за якими кримінальне правопорушення може бути віднесене до досліджуваної групи. Діяння повинно містити всі ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею КК України, та бути пов'язаним із діяльністю компанії, виконанням її завдання або використанням наданих нею засобів. Сам факт роботи особи у приватній військовій чи охоронній компанії не впливає на кваліфікацію вчиненого. Організаційна структура компанії, службова підпорядкованість її працівників і розподіл обов'язків також не є достатніми для застосування статей 255 або 260 КК України. Ознаки злочинної організації чи не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування повинні встановлюватися окремо відповідно до положень КК України.

Література

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. The Montreux Document on Pertinent International Legal Obligations and Good Practices for States Related to Operations

of Private Military and Security Companies During Armed Conflict. ICRC, 2008. URL: <https://www.eda.admin.ch/en/the-montreux-document>

3. Про міжнародні оборонні компанії : проєкт Закону України від 26 квітня 2024 р. № 11214. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44120>

4. Висновок Комітету Верховної Ради України з питань бюджету щодо проєкту Закону України «Про міжнародні оборонні компанії» № 11214. URL: <https://budget.rada.gov.ua/print/79804.html>

CRIMINAL OFFENSES IN THE ACTIVITIES OF PRIVATE MILITARY AND SECURITY COMPANIES: CONCEPT, TYPES AND MAIN FEATURES

The article examines criminal offenses related to the activities of private military and security companies. It is established that the Criminal Code of Ukraine does not contain a separate provision criminalizing the unlawful establishment of a private military company or the unlawful conduct of private military activities. Therefore, the criminal-law assessment of such conduct is carried out under provisions establishing liability for mercenarism, the creation of unlawful paramilitary or armed formations, unlawful handling of weapons, war crimes and other criminal offenses. A definition of criminal offenses in the sphere of private military and security company activities is proposed, and their classification is developed depending on the nature of the company's use and the content of the committed act.

The article distinguishes offenses related to the creation and operation of an unlawful military structure; acts in which the provision of a military service itself constitutes criminally unlawful conduct; and offenses committed while carrying out a military or security assignment. It is determined that criminal-law qualification must be based on the act actually committed rather than on the organizational and legal form of the company or the mere fact of a person's employment by it. The need to distinguish an employee of a private military company from a mercenary and from a member of an unlawful paramilitary or armed formation is emphasized. The provisions of the Draft Law of Ukraine "On International Defence Companies" are analyzed, and it is established that its adoption without corresponding amendments to the Criminal Code of Ukraine would not resolve the issue of criminal liability for the unlawful conduct of private military activities. The necessity of legislative regulation of such activities is substantiated, and it is proposed to supplement the Criminal Code of Ukraine with Article 260-1 "Unlawful Conduct of Private Military Activities". The correlation of the proposed criminal-law prohibition with Articles 260 and 447 of the Criminal Code of Ukraine is also examined, and cases are identified in which the unlawful performance of military-purpose tasks is not covered by the existing elements of criminal offenses under the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: private military companies, security companies, criminal offenses, mercenarism, unlawful armed formations, military activities, criminal liability.